

КОНТИНУИТЕТ, ЕТНОМАРКЕР И LINGUA MATER
В „БЪЛГАРСКИ ОСТРОВ“ НА БАЛКАНИТЕ

Красимира Колева

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ (България)

Българската община в Горе определят себе си като нашинци с нашински роден език - характерен балкански двойно код за скрита етническа принадлежност в агресивна иноезична среда.

Ключови думи: Западни Балкани, Гора, (само)идентификация, роден език.

В Западни Балкани стават значими социални промени, влияещи силно върху мултиетничната езикова и културна ситуация. Конвергентните и дивергентните процеси в езика са типични за този регион и са съпоставими в различни негови точки. В Косово те изпреварват описанието им. Изследването на динамичните процеси в езикова ситуация на Балканите е сред съвременните научни приоритети. Политическите аспекти на проблема и високата степен на обществено и медийно внимание към него надхвърлят чисто академичния интерес. Обективното научно познаване на тези процеси в период на видимо нарастване на националистическите настроения допринася не само за осъществяване на обективни научни стандарти, но и за постигане на обща съвременна и изчистена от националистични стереотипи, адекватна на историческите факти и на реалностите научна визия за миналото и настоящето на общностите и езиците. Подчертаният интерес на медиите от целия спектър към Балканите налага неотложен и обективен анализ на фактите с оглед противопоставянето на новите националистически митологеми, на повърхностните и манипулативните „изследвания“ на езика, литературата и културата на етническите общности на Балканите.

Тук представям резултати от дългосрочния научен проект на Шуменския университет „Етнополитика на езика и езици на политиката на Балканите“. В проведените комплексни експедиции в Западни Балкани акцентът е върху общностите с български корени, но работата не е ограничена само върху тях. Емпиричният материал включва устни разкази на личните и колективните спомени и документи на носителите на един етнически език / диалект в конкуренцията с други балкански езици

(български, говорен в различни части на бивша Югославия). Социолингвистичната и диалектоложката проблематика е интегрирана с паралелни процеси в литературата, медийната среда, изкуството и масовата култура, което е новост в теренната практика. Със съвременни научни програми като Малый диалектологический атлас балканских языков (МБДБЯ) / Klejner Balkansprachatlas и EUROJOS (Językowo-kulturowy obraz świata Slowian i ich sąsiadów na tle porównawczym), както и с включването на ономастичните данни теренът в този своеобразен езиков и културен „котел“ е изследван обективно и комплексно. Експедициите са осъществени на територията на цяло Косово, където хората от историческата българска диаспора живеят компактно в етногеографските области Гора и Жупа, островно (в анклави) или са инфилтрирани сред косовското албанско море. По данни на OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe) от 2005 г. в Косово албанците са 92%, сърбите – 4%. Признатите официално малцинства са: бошняци и горани – 4%, цигани – 1% и турци – също 1%.

Гора до неотдавна е затворен етнокултурен ареал, попадал в различни политически граници. До 1971 г. населението е записвано от властите като турци, от 1971 г. е включвано в мюсюлманската народност, през периода 1996–1999 г. за доказване на мултикултурността на Косово то е обявено за нов уникален етнос – горанци (на сръбски). В местния говор словообразователният вариант е *гџрани*. Късното ислямизиране на населението на практика го откъсва от участието му в националните движения на Балканите, които са съпътствани от нестихващи миграционни процеси. В Гора се пресичат две големи култури (християнската и мюсюлманската), все още конфронтирани манипулативно в един силно политизиран обществен дискурс, довел до серия кризисни събития в новата история на Западните Балкани. Гораните са късно ислямизирани. Те са шиити, което допълнително ги затваря по конфесионален белег. Албанците ги наричат торбеши. За разлика от други славянски мюсюлмански общности на Балканите, гораните отдавна мигрират по икономически причини. Цели родове са се установили в Северна Македония, Сърбия, Хърватия, Турция и България, както и в други европейски страни.

Не разполагаме с пълни синхронни данни за културата и говорите в Гора, тъй като повече от век политическите граници я разделят между Албания и Сърбия, чиято инвазия срещу България през балканските войни (1912–1913) липшава за дълго време от институционално българско присъствие не само Косово. Така Гора остава извън обсега на Българския диалектен атлас и други български изследователски проекти. Говори се за прекъснат български езиков ареал, за езиков остров. Диалектите в Призренска Гора с център *Драгаиш* са

изследвани в края на миналия век предимно от македонски учени [12] и сръбски лингвисти [10], главно от Радивое Младенович, родом от Призрен, който ги описва като шарпланински [8]. Местни краеведи записват и издават речта и фолклора ѝ. Причините за липсата на повече данни (особено за съвременната езикова ситуация) са комплексни и част от тях са обективни: районът и днес е трудно достъпен; етнодемографската картина е динамична – славянското население се стопява, а нараства значително косовското албанско; в миналото горанските села са с компактно население, а днес се увеличава броят на пунктовете със смесено население; расте албанското присъствие, намалява сръбското; непрекъснатият до косовската криза етнографски и езиков македонско-български континуум на Гора вече е нарушен от албанския клин в района Ополе, който откъсва Жупа и Подгор от Драгашка Гора в Косово. Днес намаляващата горанска общност живее (от запад на изток) в съседните райони Кукъска Гора (в Албания) и Драгашка Гора (в Косово), до нея е населено с косовски албанци Ополе (в състава на община Драгаш) и районите Жупа и Подгор (в община Призрен) с два типа села – преобладаващите засега с хомогенно горанско население (10) и смесените (със сръбско – 5, но вече и с албанско – 1).

Едва след косовската криза (1999) отново е възможен достъпът и на българи до този македонско-български ареал, в резултат на което в България се появяват публикации, свързани с Гора [2, 3, 6]. Диалектите в Гора са описвани като: северномакедонски, преходни български, пограничен (български) говор с голямо сръбско влияние, изолиран български, турлашки (български и сръбски), сръбски шарпланински, а населението като славяни, мюсюлмани, бошняци, турци, българи, сърби, призренски помаци, торбеши. С големия двуезичен речник на местния учител Назиф Докле *Reçnik goranski (nashinski) – albanski*, издаден от БАН, се налага и уникалното от гледна точка на езиковата класификация локално самоопределение на езика като *nashinski*, използвано по цялата територия на Гора [9]. Ареалът на нашинския субстандарт в Албания е познат като *Кукъска Гора* по урбонима на общинския център [11]. По-голямата територия, обитавана от горани, днес се намира в южната част на Република Косово. Административно тя е в окръг с център Призрен, широко позната е като Косовска Гора, Жупа и Подгор, а в научни издания се среща като Призренска Гора и Жупа. С големия научен проект на Софийския университет „Балканските традиции – съжителство на култури, религии и езици“ се преосмисля ареалната характеристика на горанския идиом [1]. В нашата и в европейската популярна историко-географска и езиковедска литература се посочва, че югозападната етническа и езикова граница между сърби и българи минава по билото на Шар планина. В специализирани публикации на чуж-

дестранни и наши учени се уточнява, че има задшарска българска покрайнина. Задълбочен теоретичен анализ на този важен научен дискурс прави Василка Радева. Дефинирането ѝ на българските „острови“ на Балканите като „*нарушения и потвърждение на континуитета в пространствената проекция на балканските езици*“ резюмира много точно спецификата на тези езикови идиоми [4, с. 23]. Събраните от нас комплексни данни от експедициите на терена дават основание езикът на гораните да се определи като част от непрекъснат българско-македонски ареал, което свързва етническата им принадлежност с географското местоположение [7, с. 78-90]. Горанският български идиом функционира в нарастващо доминирана от други езици (балкански и славянски) социална среда. В мултиетническо Косово трендът на наталитета на преобладаващата албанска общност определя динамиката в езиковата ситуация и от половин век се превръща в инструмент на езиковата политика. Съжителството между етносите в Гора е на конфесионална основа. Официалното двуезичие (албански / сръбски) де факто не е на паритетен принцип като следствие от хипердинамичната демографска картина и липсата на балансирана езикова политика, факт от тоталитарния период. Чуждото агресивно медийно присъствие подхранва почвата за нови митове в сферата на етническата и езиковата самоидентификация на населението, което рефлектира върху езиковата ситуация. Исторически липсва традиционното триединство за консолидиране на общността: училище на майчин език, духовен храм с разбираем език и културно-просветен дом, съхраняващ и развиващ традициите. За да получат образование тук, гораните трябва да избират между сръбския и албанския, които разменят местата си по престижност и са в опозиция по социалната реализация и достъпа до висше образование.

В Гора не е изучаван майчиният език. Той е домашен патриархален език, чиято употреба от младите в епохата на глобализацията е все по-ограничена. Това се отнася и за външната миграция, която постоянно расте. В селските училища още се преподава на сръбски език. Гораните, които мигрират във вътрешността, научават албанския говоримо. През 2006 Скопие прави неуспешен опит да въведе македонския стандарт за „ислямизираните македонци“ горанци. Турският език и бошняшкият конструктор също са в ход, което негласно се толерира (каквато е впрочем и ситуацията с ограничаването на сръбския език в анклавите). В новите реалности просперитетът е зависим от владенето на албанския и на хиперезика – английския. Билингвизмът (домашен – сръбски) се поддържа, но се и разширява. Полилингвизмът е на етап домашен език (субстандарт) – сръбски стандарт – албански субстандарт, в близка перспектива да стане стандарт под натиска на средата. Има условия за разширяване на турския, който не е непознат, а също и за обучение на

български език за част от желязните гори. Това е предпоставка за диглосия. Напълно са избледнели езиковите контакти с армъните, за които пише през 1860 г. българският книжовник Петко Славейков [5].

Горани и горански език са понятия, натоварени с етноидеологически смисъл по времето на политика, съпътствана и от етническо прочистване. Затова, независимо от декларираната в страната и чрез чуждия паспорт на емигранта националност, общността се самоопределя по признаци, общи и ценностни за всички носители: *горани* – географски регионален маркер, свързан и с етнографските особености; *нашинци* и *нашински* – самобитен балкански двоен код за принадлежност към общност с еднакъв език и една и съща религия, в който се съдържа пресупозицията, че нито етническата, нито езиковата, нито професионалната принадлежност като комплекс от признаци са идентични с друга общност, като същевременно не могат да бъдат афиширани. Концептът *наш човек (наше чедо / нашеце / от нашите)* е познат в балканославянския ареал като маркер на принадлежност към етнорегионална общност, чиито членове не живеят непременно там, но имат еднакъв майчин език / диалект.

При разговорите с нашите информанти целенасочено използвахме българския стандарт. Макар не винаги да ни разбираха изцяло, което е лесно обяснимо, те ни наричаха *свои*. Това е убедителна езикова експликация за менталността на *homo balcanicus* в опозицията *свой ~ чужд*, в която по своеобразен начин езикът заема челно място в полето на категориите, свързани с родовата / етническата принадлежност.

Библиографическия списък

1. Българските острови на Балканите / съст. П. Асенова. София: Парадигма. 2007.
2. Градинарова, Пл. Косово, моята 2007 година. София: Колхида. 2008.
3. Мангалакова, Т. Нашенци в Южна Албания и Косово. София: Тая Мангалакова, НИБА консулт. 2008.
4. Радева, В. Българските „острови“ на Балканите – нарушение и потвърждение на континуитета в пространствената проекция на балканските езици. // Българските острови на Балканите. София: Парадигма. 2007. С. 23.
5. Славейков, П. Р. Смешний календар за нова година 1861. Цариград: от Тадея Дивитчиана. 1860.
6. Тончева, В. Непознатата Гдра. София: Род. 2012.
7. Колева, Кр. Болгаро-македонский этнокультурный и языковой ареал Жупа (Косово) сегодня. // Болгарский щорічник. Т. VII. Київський славістичний університет. 2011. С. 78-90.
8. Младеновић, Р. Говор шарпланинске жупе Гора. Београд: САНУ. 2001.

9. Dokle, N. Reçnik Goransko (Nashinski) – Albanski. Fjalor Gorançe (Nashke) – Shqip. София: БАН. 2007.
10. Goranies, Muslims and Turks in the Šar (Shar) Mountain Župas (Parishes) of Serbia: Problems of the Actual Living and Survival Conditions. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts. 2002.
11. Steinke, Kl., Ylli, Xh. Die Slawischen Minderheiten in Albanien (SMA). 3.Teil. Gora. München-Berlin: Verlag Otto Sagner. 2010.
12. Vidoeski, B. Dijalektite na makedonskiot jazik. Vol. I. Skopje: MANU. 1998.

УДК 811.161

РУССКАЯ ПОСЛОВИЧНАЯ КАРТИНА МИРА ТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРУППЫ
«КОНФЛИКТНОСТЬ» В СОПОСТАВЛЕНИИ
С БЕЛОРУССКИМИ И ПОЛЬСКИМИ ПОСЛОВИЦАМИ

М.Ю. Котова

*Санкт-Петербургский государственный университет,
г. Санкт-Петербург, Российская Федерация*

При отборе русских пословиц и их иноязычных пословичных параллелей используются результаты собственных паремиологических социолингвистических экспериментов. Сделан вывод об общности русско-белорусской пословичной картины мира на фоне значительных отличий от нее современных польских пословиц.

Ключевые слова: белорусский язык, польский язык, пословичная картина мира, русский язык, социолингвистический паремиологический эксперимент.

Введение

Целью статьи является анализ особенностей одного из фрагментов русской пословичной картины мира на фоне других восточнославянских языков. В качестве такого фрагмента выбрана тематическая группа пословиц «Конфликтность».

Методики социолингвистического паремиологического эксперимента, тематического паремиографирования и контекстного анализа позволили выявить активные русские пословицы и отобрать их актуальные пословичные параллели в других славянских языках.

Материалом послужил ранее опубликованный «Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями» М. Ю. Котовой (далее – РССПАС) [1], а также наш новый научный проект «Электронный словарь